

UNIVERSITAT
POLITÈCNICA
DE VALÈNCIA

Com mesurar la contribució al desenvolupament de les intervencions en el patrimoni arquitectònic: característiques dels sistemes d'indicadors

Cognoms, nom	Monfort i Signes, Jaume ¹ (jaumemonfort@csa.upv.es) Tort Ausina, Isabel ² (isatort@fis.upv.es)
Departament	¹ Construccions Arquitectòniques ² Física Aplicada
Centre	ETSEE. Universitat Politècnica de València

UNIVERSITAT
POLITÈCNICA
DE VALÈNCIA

1 Resumen de les idees clau

En aquest article es pretén establir els criteris que hauran de complir els **indicadors** que tot **projecte de cooperació** basat en **intervencions en el patrimoni arquitectònic** necessita per avaluar el grau de consecució dels objectius de **desenvolupament** definits inicialment. A més a més, a partir d'aquets criteris, es proposa una fitxa que permetrà l'anàlisi dels sistemes d'indicadors que hom pot definir per assegurar-ne la seua eficàcia i consegüentment l'èxit del projecte pel que fa a la contribució al desenvolupament de les societats dipositàries del patrimoni.

2 Introducció

La cooperació internacional al desenvolupament du ja més de cinc dècades unint esforços per a reduir les desigualtats entre les persones i els pobles del món. Des de les primeres concepcions més centrades cap a un desenvolupament exclusivament econòmic s'ha anat evolucionat a una idea de desenvolupament més enfocada a l'aspecte humà que no solament contempla un procés econòmic. Més enllà del benestar material cal afegir una existència més satisfactòria i més valuosa dels individus.

En aquest concepte més ampli del terme desenvolupament, allò que hom denomina **desenvolupament humà i sostenible**, és on la cultura juga un important paper. La cooperació cultural d'una banda és capaç de millorar les condicions de vida d'una comunitat des d'un aspecte econòmic, però alhora és una forma de preservar els valors i les tradicions, afavorir l'accés al coneixement i augmentar la capacitat d'intervenció de les persones en la vida cultural comunitària. Per tant si la cultura és un instrument vàlid per a aqueix desenvolupament humà, el patrimoni arquitectònic, com a valor cultural, posseeix un gran potencial com a recurs per a generar el desenvolupament de la comunitat dipositària.

Aquest patrimoni, com a recurs per al desenvolupament i element per a formular projectes de cooperació, és susceptible de ser analitzat. Amb la finalitat de conèixer en quina mesura la formulació del projecte i la seua execució tenen en compte els Objectius i Metes de Desenvolupament del Mil·lenni.

3 Objectius

Els objectius que es pretenen assolir en aquest article són:

- Explicar els motius que ens duen a intervenir en el patrimoni arquitectònic en projectes de cooperació internacional al desenvolupament

- Identificar que és i que no és cooperació internacional al desenvolupament de forma general i específicament en intervencions en el patrimoni arquitectònic
- Definir els requisits que hauran de presentar els indicadors en referència als aspectes i factors que cal mesurar i les seues fonts de verificació
- Analitzar la validesa d'un sistema d'indicadors per tal d'avaluar el compliment dels objectius de desenvolupament humà i sostenible en projectes de cooperació internacional al desenvolupament en la posada en valor i gestió del patrimoni arquitectònic.

4 La contribució del patrimoni a la cooperació

4.1 El patrimoni arquitectònic com a generador de desenvolupament

Segons la UNESCO el Patrimoni és el nostre llegat del passat, allò amb el que vivim avui, i el que transmetem a les generacions futures. La Carta de Cracòvia afegeix que el Patrimoni és el conjunt de les obres de l'home en les quals una comunitat reconeix els seus valors específics i particulars i amb els quals s'identifica. Tenim la tendència d'associar la idea de patrimoni amb la cultura material i per contra, són els aspectes immaterials del passat els que ens interessen comprendre, conservar i difondre. "El veritable patrimoni es troba en el sistema d'idees, en la filosofia que inspira i dóna suport a la materialitat dels objectes y les construccions" [3].

Si en el seu sentit més ampli el patrimoni és el conjunt de béns heretats del passat, en conseqüència el patrimoni arquitectònic pot definir-se com el conjunt de béns edificats, de qualsevol naturalesa, als quals cada societat atribueix o en els quals cada societat reconeix un valor cultural [4]. Però aquesta és una definició dinàmica, doncs els valors culturals són canviants, açò implica que el concepte mateix de patrimoni arquitectònic es troba en permanent construcció i que els objectes que integren aquest patrimoni formen un conjunt obert, susceptible de modificació i, sobretot de noves incorporacions.

Tradicionalment la idea de patrimoni arquitectònic ha estat assimilada amb la idea de "monument" pels seus valors històrics, artístics i en resum dignes d'esser conservats per la seua utilitat o potencialitat d'ús. Actualment el concepte s'ha vist ampliat a l'incloure altres immobles i edificacions fins ara no considerades. Com exemple podem citar l'arquitectura popular-tradicional i els edificis relacionats amb activitats artesanals o fins i tot industrials en desús. També en una altra vessant, i no menys important, es troba el patrimoni arquitectònic concebut com una part del tot, és a dir, els conjunts arquitectònics que conformen centres urbans de caràcter històric, conjunts monumentals, trames urbanes, jardins, etc.

El patrimoni en general i per tant el patrimoni arquitectònic, són per si mateix un tresor de valor incalculable que dóna coherència a la idiosincràsia dels pobles i al mateix temps és la referència per a la interpretació de la història. Açò és deu a que el patrimoni concentra tres tipus de valors. Un primer valor social, fa que siga útil per identificar-nos davant de terceres persones, de cohesió interna i de representativitat d'un col·lectiu. El segon és un valor científic, per la seua potencialitat per generar coneixements històrics i culturals. L'últim dels valors, l'econòmic, és el que avui en dia resulta més evident donat que el patrimoni està convertint-se en un dels motors més importants del creixement econòmic local i regional per mitjà del turisme.

Aquests tres valors que se li atribueixen al patrimoni arquitectònic són els que s'han d'exercitar per a generar desenvolupament a partir d'ell. En primer lloc com un important factor de desenvolupament econòmic; és ben sabut que l'enfortiment d'indústries culturals o la conservació de patrimoni cultural mitjançant la cooperació són elements que poden millorar les condicions de vida d'una comunitat; més encara avui gràcies al turisme cultural, un nou element que la cooperació cultural ha de tenir en compte.

Malgrat això els factors econòmics no són, o no haurien de ser, els únics que té en compte la cooperació cultural; això podria redundar en una visió del patrimoni arquitectònic exclusivament com mitjà, no com a fi. Si reconeixem el paper instrumental de la cultura en el desenvolupament de les societats, llavors aquesta no pot limitar-se a ser factor de progrés econòmic; ha de refermar-se també com a forma de preservació de valors i tradicions, accés al coneixement i augment de la capacitat d'intervenció de les persones en la vida cultural comunitària. Del que es tracta, en definitiva, és que la intervenció en el patrimoni arquitectònic actue com a factor d'apoderament de la societat receptora.

Es pot dir que amb la intervenció en el patrimoni arquitectònic vol contribuir a la millora de les condicions de vida de les persones, per la qual cosa les actuacions van més enllà de la mera intervenció física, promovent i facilitant les estructures socio-econòmiques per una utilització sostenible d'aquest patrimoni posat en valor. Així, l'objectiu general es complementa a més amb els objectius transversals de promoure la igualtat entre homes i dones, respectar el medi ambient, contribuir a la governabilitat democràtica i promoció dels drets humans i el respecte a la diversitat cultural. Per tant la posada en valor del patrimoni implica aspectes culturals, econòmics i socials; que a més es complementen amb l'enfortiment institucional, la valoració i apropiació social, i la formació.

4.2 La finalitat de l'avaluació; els indicadors

Quan parlem d'un Projecte de Cooperació al Desenvolupament (PCD) en intervencions en el patrimoni arquitectònic la finalitat de la cooperació no és la pròpia intervenció. L'objectiu general ha d'encaminar-se a donar solució a una situació millorable tractant de transformar una realitat que presenta un problema o una necessitat que prèviament s'ha identificat; en definitiva el desenvolupament en el seu sentit més ampli d'una comunitat empobrida. Com ja s'ha dit el patrimoni pot

donar-hi solució de dos modes, ambdós desitjables, en primer lloc com un important factor de creixement econòmic i en segon lloc com a forma de preservació de valors i tradicions, accés al coneixement i augment de la capacitat d'intervenció de les persones en la vida cultural comunitària. En definitiva allò que anomenem desenvolupament humà i sostenible. És per aquest motiu que la intervenció en el patrimoni arquitectònic es converteix en l'estratègia per aconseguir l'objectiu general del PCD.

Un dels majors problemes que es troba en els PCD en intervencions en el patrimoni arquitectònic és la dificultat de l'avaluació dels resultats. Segons la UNESCO (3) a pesar que en els darrers anys s'ha prestat una atenció creixent al paper de la cultura com a element vital dels processos de desenvolupament, les polítiques i programes encara s'enfronten a un important repte: la falta de dades i indicadors que mesuren les relacions entre cultura i desenvolupament. Aquesta situació ha comportat una certa marginalització de la cultura en els programes internacionals de cooperació i les estratègies nacionals de desenvolupament.

Per aquest motiu es fa necessària la cerca d'indicadors que ens permetran avaluar la consecució dels objectius establerts en els PCD i demostrin com la cultura fomenta el desenvolupament, de manera eficaç i sostenible, i agrega valor al mateix alhora que contribuïsquen a traure a la llum el potencial i el valor de la cultura perquè siga reconeguda com una prioritat del desenvolupament per si mateixa”

4.3 Característiques i definició dels indicadors

Segons els Principis d'Avaluació del Comitè d'Ajuda al Desenvolupament de Organització de Cooperació i Desenvolupament Econòmic (OCDE), l'avaluació és la apreciació sistemàtica i objectiva d'un projecte, programa o política en curs o conclòs, del seu disseny, posada en pràctica i resultats, així com de la seua pertinència, eficàcia, eficiència, impacte i viabilitat per al desenvolupament. Una avaluació haurà de proporcionar informació creïble i útil, que permeta incorporar els ensenyaments apresos en el procés de presa de decisions de beneficiaris i donants. L'avaluació també es refereix al procés de determinar el valor o la significació d'una activitat, política o programa.

És per tant, l'anàlisi dels resultats i efectes d'un projecte, durant o una vegada finalitzada l'execució del mateix, amb l'objecte d'aprendre de l'experiència. Per tant l'avaluació ha de realitzar-se en cada fase del projecte, des de la seua identificació fins als seus efectes i passat un temps des de la seua conclusió. Per a avaluar cada aspecte característic del projecte (des dels inputs fins a l'objectiu específic, passant per la seua lògica d'intervenció, evolució i formulació) s'han d'usar indicadors amb les seues respectives fonts de verificació.

Les **fonts de verificació** que emprarem per obtenir els indicadors, seran **adequades i definides**. Per a obtenir la informació d'aquestes fonts de verificació fa falta utilitzar

les tècniques necessàries. Aquestes tècniques poden ser quantitatives o qualitatives, segons l'indicador. Les tècniques quantitatives ens donen una sèrie de valors amb els quals resulta fàcil fer una anàlisi sintètica i numèrica i són útils per a la validació d'hipòtesis. Les tècniques qualitatives, d'altra banda, ens serveixen per a analitzar processos, dinàmiques d'acció i comportaments que no es poden quantificar amb números simplement, a més d'ajudar-nos a relacionar les variables quantitatives, amb elles podem valorar actituds i motivacions.

En l'àmbit de la cooperació hi ha un consens generalitzat en referència als **aspectes** que deuen ser objecte d'avaluació d'un projecte de cooperació al desenvolupament, aquests són:

- **Eficàcia:** En quina mesura l'objectiu i els resultats han sigut o poden ser aconseguits. Aquest atribut fa referència al nivell de consecució de l'objectiu del projecte. És a dir, que l'objectiu ha sigut reeixit en la població i el temps definits durant el disseny del projecte. Aquest criteri no valora els recursos gastats per a aconseguir l'objectiu. En la Matriu de Planificació del Projecte (MPP) aquest atribut es visualitza en la consonància entre els resultats i objectiu específic respecte a les hipòtesis que condueixen a l'objectiu. Perquè aquest criteri siga fàcilment mesurable, tant els objectius com els resultats han d'estar ben definits i redactats per a facilitar la seua interpretació.
- **Eficiència:** Anàlisi dels resultats en relació amb l'esforç realitzat. Mesura la relació entre els recursos o inputs gastats i els resultats. En definitiva, ha d'avaluar-se l'eficiència amb què es gasten els recursos. En la MPP es tenen en compte els costos i els recursos i, d'altra banda, els resultats i les activitats. Hi ha diversos mètodes per a examinar aquest criteri:
 - Anàlisi cost-benefici: es poden comparar els indicadors de rendibilitat econòmica i financera prevista en la formulació i la que finalment han tingut els actius generats durant l'execució del projecte.
 - Anàlisi cost-efectivitat: amb ell es poden comparar els costos de producció de productes generats en diversos projectes.
 - Anàlisi cost-utilitat: per a projectes on es fa difícil la quantificació monetària dels resultats o casos de baix pressupost, es mesuren els efectes del projecte segons el seu grau d'utilitat.
- **Impacte:** Els canvis i efectes, positius i negatius, previstos o no previstos del projecte en relació amb els beneficiaris i amb altres afectats. Amb aquest criteri es mesura l'efecte que el projecte produeix sobre el medi en el sentit més ampli. Es tracta d'identificar els efectes nets, de comprovar la relació de causalitat entre el projecte i l'impacte. És el criteri més difícil i laboriós

d'avaluar. Perquè puga ser mesurable d'una manera clara, s'ha de fer sempre passat un temps després de la conclusió del projecte. En la MPP s'ha de considerar l'objectiu general per a avaluar aquest criteri.

- **Pertinència:** En quina mesura es justifica el projecte en relació a les prioritats de desenvolupament local i nacional. En analitzar la pertinència s'ha de valorar si el projecte s'ajusta a l'objectiu global, a la política i a l'estratègia del donant i als de la contrapart i a les necessitats i prioritats locals, és a dir, si la raó de ser del projecte està d'acord amb les prioritats dels actors involucrats. Després d'avaluar la pertinència s'ha de poder prendre la decisió de continuar amb el projecte o abandonar-ho. Ha de tenir una especial rellevància l'anàlisi de gènere que s'haja realitzat durant la identificació. Cal observar l'objectiu específic, l'objectiu general i els resultats de la MPP per a identificar bé les prioritats i la seua correspondència entre els actors.
- **Viabilitat:** Analitzar en quina mesura els efectes positius del projecte continuaran després de finalitzar l'ajuda externa. Per a aquest últim criteri, ha d'avaluar-se si s'ha tingut en compte la sostenibilitat del projecte en el temps, és a dir, que els efectes produïts pel projecte es mantinguen de forma autònoma. S'han de valorar les possibilitats d'èxit, els riscos de fracàs i les dificultats que cal evitar.

D'altra banda, també cal considerar en l'avaluació els **factors de desenvolupament**, aquests estableixen una forma d'analitzar i comprendre el procés de desenvolupament dins del qual està immers el projecte:

- **Polítiques de suport:** El context polític pot variar al llarg de la vida del projecte, per la qual cosa s'ha de donar seguiment continuat a les polítiques de suport.
- **Aspectes institucionals:** Aquest factor està relacionat amb la capacitat institucional (organització i lideratge) de les organitzacions locals involucrades, incloses les institucions executores.
- **Aspectes socioculturals:** Aquest factor ha d'aportar informació sobre si un projecte s'integra bé al terreny sociocultural: la seua viabilitat està seriosament perill si la societat receptora no desenvolupa una relació de propietat amb el projecte.
- **Enfocament de gènere:** La dimensió del gènere està associada a les condicions socials i econòmiques que caracteritzen la relació entre dones i homes.

- **Factors tecnològics:** En quant al desenvolupament humà, la qualitat tècnica, la viabilitat econòmica i la capacitat per al manteniment de les tecnologies emprades.
- **Factors mediambientals:** El concepte de protecció mediambiental s'estén també a la salut de les persones i a la protecció d'espais i objectes culturals, és a dir, l'atenció i gestió de valuosos entorns creats per l'home, paisatges culturals únics, edificis i altres objectes d'interès estètic, històric, arqueològic, cultural i científic.

Un cop definits els requisits que ha de complir un sistema d'indicators pel que fa als aspectes i factors de desenvolupament a mesurar, així com les característiques de les seues fonts de verificació, anem a establir un **procediment** que facilite la comprovació i adequació d'un sistema ja definit. Aquest procediment permetrà assegurar l'èxit del nostre projecte de cooperació basat en una intervenció en el patrimoni arquitectònic en la consecució dels objectius de generació de desenvolupament humà i sostenible de les societats empobrides.

A la següent fitxa (imatge 1) trobem, a mode de taula, les característiques que s'han definit en els punts anteriors que deuria complir un sistema d'indicators. Aplicant una fitxa a cada indicador del sistema (imatge 2), primer pas del procediment, s'obté una sèrie de dades que permeten el tractament estadístic de la informació global del sistema complet (imatge 3). Així, i com a segon pas del procediment, es pot comprovar les debilitats dels sistema i facilita la presa de decisions per modificar, eliminar o incorporar nous indicators.

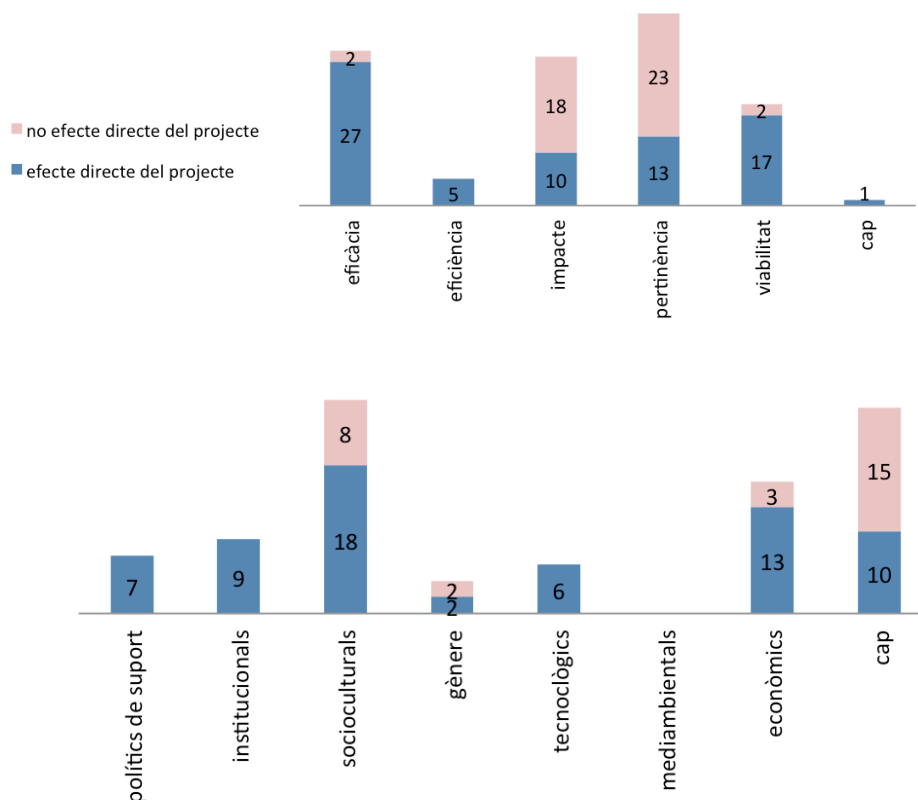
Indicador			
Significat de l'Indicador:			
Font de verificació:			
_Característiques de la font de verificació:			
	Adequada		
	Definida		
	Tècniques:	Quantitatives	Qualitatives
_Aspectes mesurats per l'indicador:			
	Eficàcia	Eficiència	Impacte
	Pertinència	Viabilitat	Cap
_Factors de desenvolupament mesurats per l'indicador:			
	Polítiques suport	Aspectes Institucionals	
	Aspectes Socioculturals	Enfocament gènere	
	Factors tecnològics	Factors mediambientals	
	Factors econòmics	Cap	
_Existeix relació directa entre projecte i indicador?:			
	Si	No	

Imatge 1. Fitxa de característiques d'un indicador

Indicador	Índex de Desenvolupament Humà (IDH)		
Significat de l'Indicador:	Mesura desenvolupament humà considerant ingressos, educació i esperança de vida		
Font de verificació:	IDH Hondures		
_Característiques de la font de verificació:			
	Adequada	✓	
	Definida	✓	
	Tècniques:	Quantitatives ✓	Qualitatives
_Aspectes mesurats per l'indicador:			
	Eficàcia	Eficiència	Impacte ✓
	Pertinència ✓	Viabilitat	Cap
_Factors de desenvolupament mesurats per l'indicador:			
	Polítiques suport	Aspectes Institucionals	
	Aspectes Socioculturals	Enfocament gènere	
	Factors tecnològics	Factors mediambientals	
	Factors econòmics	Cap	✓
_Existeix relació directe entre projecte i indicador?:			
	Si	No ✓	

Imatge 2. Exemple de fitxa emplenada en les característiques d'un indicador

Imatge 3. Exemple d'anàlisi estadística d'un sistema d'indicadors a partir de les dades de les fitxes de cada indicador

La supervisió inicial d'un sistema d'indicadors, abans de l'inici del projecte de cooperació, conforma una garantia addicional en quant a l'èxit de les operacions d'avaluació dels resultats del propi projecte i per tant de la consecució dels objectius de generació de desenvolupament humà i sostenible esperables.

5 Conclusions

Davant els desafiaments de la pobresa i la urgència d'actuació sobre determinades regions, sembla que ocupar-se'n del patrimoni arquitectònic és poc oportú davant un ordre de prioritats tals com el fam o la salut. Però hem de destacar que no es tracta de posar el patrimoni com a subjecte de la cooperació al desenvolupament, sinó com un recurs amb la finalitat de contribuir al desenvolupament humà i sostenible d'aquestes comunitats.

A més a més, en aquest article s'han definit els aspectes i factors de desenvolupament que hauran de mesurar els indicadors que hauran de relacionar el patrimoni amb el desenvolupament i que permeten demostrar la repercussió i dimensió de la posada en valor del patrimoni arquitectònic i el potencial de la seua gestió com a generador de desenvolupament de les societats en vies de desenvolupament i que són les dipositàries del mateix.

6 Bibliografia

- [1] Revert Roldán X. i Carrasco Vallés E. (2010) *Desarrollo humano y gestión del patrimonio: propuesta de indicadores desde las metas de los objetivos de desarrollo del milenio*. Article presentat al IV Congrés Internacional "Cultural Heritage and Development Cooperation". Sevilla, Espanya.
- [2] Rivera Blasco J. (2000) *Carta de Cracovia*. Instituto Español de Arquitectura. Universidad de Valladolid, Espanya.
- [3] San Nicolás Pedráz M.P. et al. (2008) *Patrimonio, Museos y Arqueología*. Ed. UNED. Madrid, Espanya.
- [4] Azkarate A., Ruiz De Ael M.J. i Santana A. (2003) *El Patrimonio Arquitectónico*. Article presentat al Congrés "Plan Vasco de Cultura". Servicio de Publicaciones del Gobierno Vasco. Vitoria-Gasteiz, Espanya.
- [5] AECID (2009) *Cómo Evaluar Proyectos de Cultura Para el Desarrollo, una aproximación metodológica a la construcción de indicadores*. Madrid, Espanya.
- [6] UNESCO (2011) *Culture for Development Indicator Suite*.